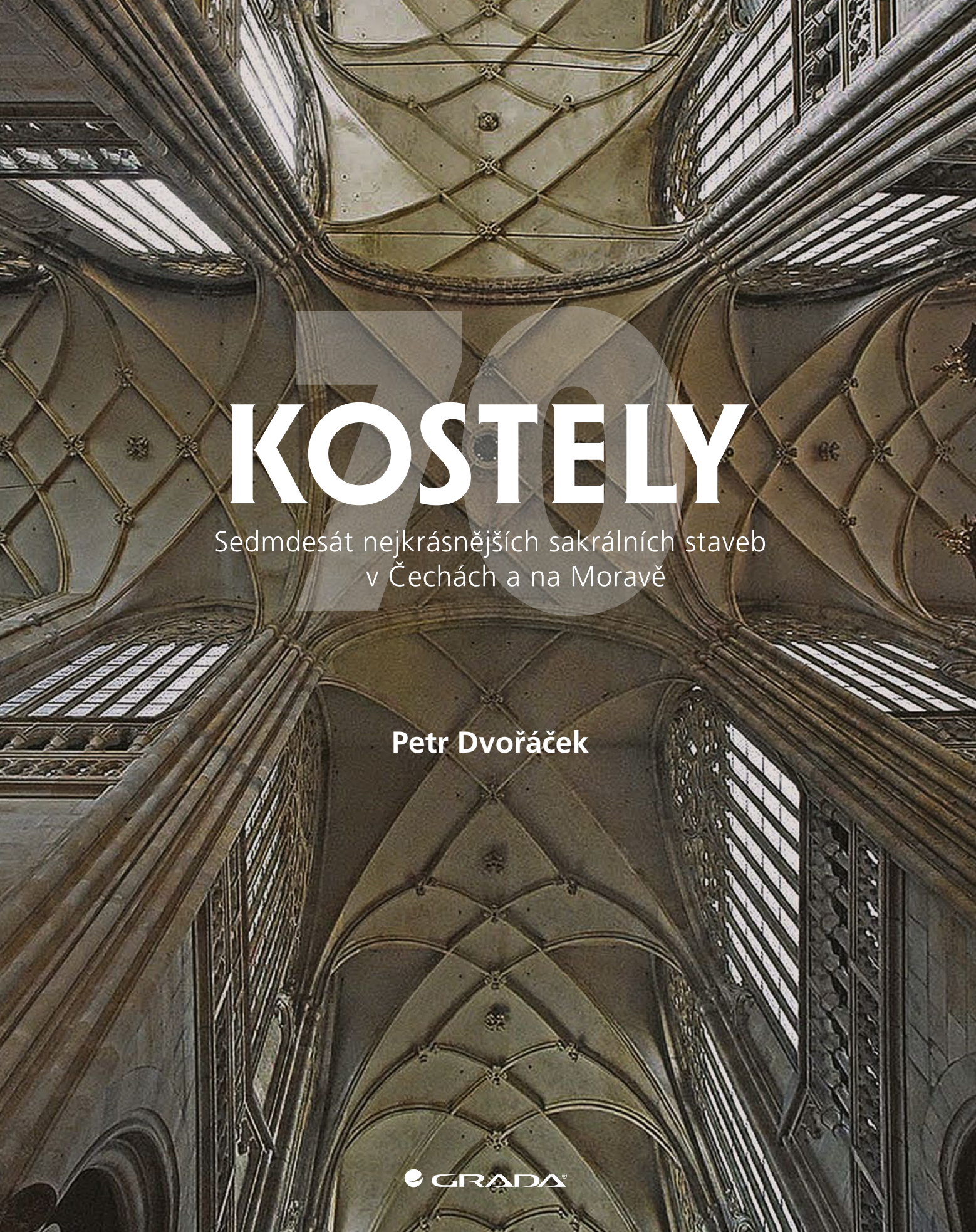
70
KOSTELY
Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě
Petr Dvořáček
GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy:
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Petr Dvořáček

Kostely

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 7845. publikaci

Odpovědná redaktorka Alice Zavadilová
Text a fotografie Petr Dvoráček
Obálka a grafická úprava Petr Liška
Fotografie na obálce Petr Dvořáček
(na fotografii Katedrála sv. Víta, Vojtěcha, Václava)
Počet stran 304
První vydání, Praha 2020
Vytiskla Tiskárna Resl

© Grada Publishing, a.s., 2020
Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2020

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-1978-3 (pdf)
ISBN 978-80-271-2050-5 (print)

70 KOSTELY

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Petr Dvořáček

GRADA®

Obsah

1. Budeč | **Rotunda sv. Petra a Pavla** 7
2. Praha – Pražský hrad | **Bazilika sv. Jiří** 11
3.-4. Stará Boleslav | **Kostely sv. Václava a sv. Klimenta** 15
5. Znojmo | **Rotunda sv. Kateřiny** 19
6. Říp | **Rotunda sv. Jiří a sv. Vojtěcha** 23
7. Záboří nad Labem | **Kostel sv. Prokopa** 27
8. Řeznovice | **Kostel sv. Petra a Pavla** 31
9. Cheb | **Kaple sv. Martina, Erharda a Uršuly** 35
10. Jakub | **Kostela sv. Jakuba** 39
11. Tismice | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 43
12. Mohelnice nad Jizerou | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 47
13. Teplá | **Klášterní kostel Zvěstování Páně** 51
14. Milevsko | **Klášterní kostel Navštívení Panny Marie** 55
15. Vinec | **Kostel sv. Mikuláše** 58
16. Třebíč | **Bazilika sv. Prokopa** 63
17. Vyšší Brod | **Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 69
18. Předklášteří | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 75
19. Plzeň | **Katedrála sv. Bartoloměje** 79
20. Brno | **Bazilika Nanebevzetí Panny Marie** 83
21. Hradec Králové | **Katedrála svatého Ducha** 87
22. Praha – Pražský hrad | **Katedrála sv. Víta, Václava, Vojtěcha** 91
23. Praha | **Kostel Matky Boží před Týnem** 99
24. Kutná Hora | **Chrám sv. Barbory** 105
25. Kolín | **Chrám sv. Bartoloměje** 111
26. Český Krumlov | **Kostel sv. Víta** 117
27. Brno | **Kostel sv. Jakuba Staršího** (též Většího) 121
28. Kájov | **Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 125
29. Dolní Dvořiště | **Kostel sv. Jiljí** 129
30. Chvalšiny | **Kostel sv. Máří Magdalény** 133
31. Bechyně | **Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 137
32. Soběslav | **Kostel sv. Petra a Pavla** 141
33. Most | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 145
34. Louny | **Kostel sv. Mikuláše** 149
35. Opočno | **Kostel Nejsvětější Trojice** 153
36. Kralovice | **Kostel sv. Petra a Pavla** 157

37. Ústí nad Labem-Krásné Březno | **Kostel sv. Floriána** 161
38. Branná | **Kostel archanděla Michaela** 165
39. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav | **Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 169
40. Praha – Loreta | **Kostel Narození Páně s poutní loretánskou kaplí Panny Marie** 173
41. Valtice | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 177
42. Příbram – Svatá Hora | **Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie** 181
43. Olomouc – Svatý Kopeček | **Poutní bazilika Navštívení Panny Marie** 185
44. Velehrad | **Bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje** 189
45. Jablonné v Podještědí | **Bazilika sv. Vavřince a sv. Zdislavy** 193
46. Smiřice | **Kostel Zjevení Páně** (Tří králů) 197
47. Kuks | **Kostel Nejsvětější Trojice** 201
48. Lomec | **Poutní kostel Jména Panny Marie** 205
49. Jaroměřice nad Rokytnou | **Kostel sv. Markéty** 209
50. Sedlec | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele** 213
51. Praha-Malá Strana | **Kostel sv. Mikuláše** 217
52. Trhové Sviny | **Poutní kostel Nejsvětější Trojice** 223
53. Horní Stropnice – Dobrá Voda | **Poutní kostel Panny Marie Těšitelky** (Dobré rady) 227
54. Tábor-Klokoty | **Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 231
55. Kladruby | **Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, sv. Wolfganga a Benedikta** 235
56. Želiv | **Klášterní kostel Narození Panny Marie** 241
57. Žďár nad Sázavou – Zelená Hora | **Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého** 245
58. Křtiny | **Poutní kostel Jména Panny Marie** 251
59. Rajhrad | **Kostel sv. Petra a Pavla** 255
60. Svatý Hostýn | **Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie** 259
61. Osek | **Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie** 263
62. Karlovy Vary | **Kostel sv. Máří Magdaleny** 267
63. Praha-Staré Město | **Kostel sv. Mikuláše** 271
64. Hejnice | **Kostel Navštívení Panny Marie** 275
65. Přeštice | **Kostel Nanebevzetí Panny Marie** 279
66. Kroměříž | **Kostel sv. Jana Křtitele** 283
67. Olomouc | **Katedrála sv. Václava** 287
68. Brno – Petrov | **Katedrála sv. Petra a Pavla** 291
69. Praha-Vinohrady | **Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně** 295
70. Praha-Vršovice | **Kostel sv. Václava** 299

Úvodem

Kostely vnímáme v české krajině jako samozřejmost. Stojí téměř v každé obci, dominují návsím, náměstím a stále ještě i panoramatům měst. Kostel má pro věřící i dnes jistou výjimečnost, duchovní obsah. Přitom od počátku křesťanství i architektury, už na Velké Moravě, byl kostel i místem, k jehož stavbě a výzdobě směřovaly nejlepší lidské schopnosti, byl vrcholem stavitelství i umění. Bohu dávali lidé ze sebe to nejlepší… Kostely jsou tedy vedle místa duchovního spočinutí i kulturními poklady, jedinečnými soubory vrcholných tvůrčích výkonů své doby a místa.

Chceme-li toto bohatství prezentovat v jediné knize, musíme se uchýlit k výběru. Vždyť kostelů a kaplí je u nás více než sedm tisíc! Vybrat z tohoto počtu jedinou setinu tak, aby reprezentovala celé toto množství napříč tisíciletím, ovšem není lehký úkol. Zejména když je třeba přihlédnout jak k významu duchovnímu, tak uměleckému, a současně se pokusit o odpovídající zastoupení jednotlivých slohových období i regionů. Jsou jistě chrámy, jejichž význam je takový, že je prostě nelze vynechat. U jiných však může být zařazení (nebo nezařazení) do výběru sporné. Spokojme se tedy s tím, že všechny jsou reprezentativními zástupci své doby, uměleckého slohu, typu nebo díla architekta.

Kniha má poskytnout nejen základní textovou a obrazovou informaci o historii, architektuře a výzdobě jednotlivých kostelů, ale i možnost sledovat na příkladech vývoj sakrální architektury od jejích předrománských počátků až po meziválečnou modernu. Proto je řazení chronologické. Zvláštním případem jsou kostely, které prošly přestavbami. Pokud šlo o zásadní změnu, při níž převážil sloh přestavby nad původní stavbou, je takový kostel zařazen dle doby jeho přestavby. Tak je tomu třeba u Santiniho přestaveb gotických klášterních kostelů nebo u neogotických přestaveb katedrálních kostelů v Brně a Olomouci. Naproti tomu třebíčská bazilika je zařazena na pomezí románského a gotického slohu, protože barokní úprava středověkou architekturu nepotlačila.

Kostely jsou u nás návštěvníky stavebních památek poněkud opomíjeny. Snad i proto dosud chyběla přehledná publikace nabízející reprezentativní soubor těchto klenotů kulturní historie. Je to jedinečné kulturní dědictví, které stojí za poznání. V knize, ale především na místě, kam snad kniha čtenáře zavede. Protože teprve tam čeká jedinečný genius loci, duch místa, který je vždy nezaměnitelným součtem posvátné úcty a obdivuhodného uměleckého vzepětí. Což nenajdeme v žádném muzeu, v žádné galerii.

Petr Dvořáček

Budeč

Rotunda sv. Petra a Pavla

1

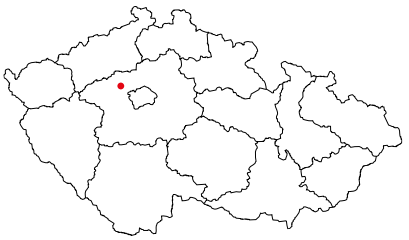

Budeč

Rotunda sv. Petra a Pavla

Budečská rotunda z přelomu 9. a 10. století je nejstarší dochovanou stavbou v Českých zemích. Předrománská je však pouze loď, věž k ní byla přistavěna až ve 12. století.

Kde jinde bychom měli začít svou pouť po nejpamátnějších, nejposvátnějších nebo nejkrásnějších kostelích než zde, u naší nejstarší dochované stavby a tedy i nejstaršího stojícího kostela. Skromné pozůstatky velkomoravských kostelů jsou sice starší, podobně jako nejstarší český kostel na Bořivojově Levém Hradci, to však jsou už jen archeolo-

gické památky. V budečské rotundě však můžeme stanout na místě, kde se modlil mladý budoucí kníže a světec Václav i jeho divoký bratr Boleslav, také jejich otec Vratislav a babička Ludmila. Zde můžeme putovat v čase o jedenáct století zpět, do dob formování a emancipace českého státu, do dob, kdy na odlehlejších místech České kotliny ještě slovanští pohané vzývali svá stará božstva a Přemyslovská knížata šířila svou stále ještě novou víru ohněm a mečem současně se svou mocí.

Druhý budečský kostel Narození Panny Marie se dochoval jen v půdorysu.

Hradiště Budeč leželo nějaké tři hodiny cesty západně od Prahy, nedaleko dnešní obce Zákolany. Je písemně doloženo, že v 10. století už patřilo mezi nejvýznamnější opěrné body Přemyslovců. Rotundu svatého Petra (patrocinium sv. Pavla je až renesančního původu) založil kníže Spytihněv I. mezi léty 895 a 905. Z té doby pochází pouze zdivo lodi zužující se směrem vzhůru na mírně oválném půdorysu. "Homolovitý" tvar odlišuje předrománskou Spytihněvovu rotundu od přesně válcovitých románských staveb. Na tuto loď původně navazovala i podkovovitá apsida, tu však roku 1663 nahradil pravoúhlý barokní presbytář s přilehlou sakristií. Románská věž byla k rotundě přistavěna ve 12. století. V druhé polovině 10. století byl založen druhý budečský kostel zasvěcený Narození Panny Marie, ten byl však za josefínských reforem zrušen, po čase zbořen a dnes je zde jen jeho půdorys vyznačený kamennou dlažbou.

V interiéru na nás sice dýchne raný středověk, je to však spíš strohou působivostí prostoru lodi, než jejím zařízením, protože to je většinou mnohem mladší. Už spojení mezi kněžištěm a lodí je zaklenuto gotickým lomeným obloukem. Kazatelna je renesanční z roku 1585, zdobená dvěma reliéfy Dobrého pastýře a patronů kostela sv. Petra a Pavla.

Budečská rotunda by zůstala pouhou pozoruhodností, jen tou naší nejstarší kamennou stavbou, kdyby nebylo národního obrození. Ten příběh však začíná mnohem dřív. Svatováclavské legendy se totiž zmiňují o tom, že na Budči v mládí pobýval a učil se pozdější kníže Václav. Například v legendě Crescente fide se píše: *„Jeho otec blahoslavený kníže Vratislav poslal jej do hradu jménem Budeč, aby ho tam cvičil v Žaltáři jistý kněz zvaný Učen."* Této zmínky se chopil kronikář Václav Hájek z Libočan, dnes známý svou bujnou fantazií, a barvitě vylíčil Budeč jako pradávné centrum slovanské vzdělanosti, jehož původ sahá až k bájnému knížeti Krokovi a jeho dcerám: *„V roce 678 Krok založil pevný hrad nad zákolanským potokem. Zde se narodily*

Kazi, Teta a Libuše, sem chodily vědmy ze širokého okolí, by se učily tajným uměním… A protože se zde budila jejich mysl a také se učily věštit, čili poznávat budoucnost, bylo hradiště nazváno Budeč." Něco takového ovšem nemohli obrozenci nechat bez povšimnutí, a tak vstoupila budečská „praslovanská škola" do národní mytologie. V polovině 19. století inspirovala pedagoga Karla Slavoje Amerlinga k založení české průmyslové školy, projekt však ztroskotal na nedostatku peněz. Symbolický význam místa ovšem trval. Vrcholem obnovené slávy byl pro Budeč rok 1905, kdy proběhly rozsáhlé celonárodní oslavy spojené s miléniem trvání rotundy. S mýtem se ovšem občas setkáme dodnes – pro romanticky založené milovníky slovanství je Budeč stále Avalonem západních Slovanů.

Románskou loď spojuje s mladším presbytářem otvor zaklenutý gotickým lomeným obloukem.

Ale vraťme se ještě v čase do přemyslovských dob. Raně středověký význam hradiště netrval dlouho. Jak dokládá archeologie, fortifikace se začaly rozpadat už koncem 11. století a v následujícím století mizí i písemné zmínky o něm. Ostrožna byla ještě nějaký čas osídlena, postupně se však vylidňovala, až zůstaly jen zbytky valů a oba kostely. Z poslední středověké zprávy o Budči ze 13. století se dozvídáme, že královna Kunhuta darovala osadu vyšehradské kapitule. Budečská rotunda si musela na novou pozornost a úctu počkat osm století, aby se nakonec stala národní kulturní památkou a vstoupila do učebnic, ač zřídlem praslovanské moudrosti nikdy nebyla.

Praha – Pražský hrad
Bazilika sv. Jiří
2

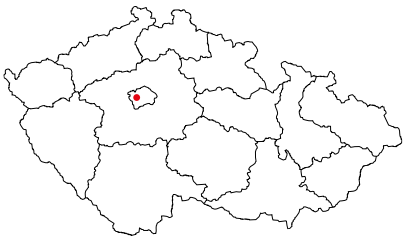

Praha – Pražský hrad

Bazilika sv. Jiří

Nejstarší dochovaný kostel na Pražském hradě a jeden z nejstarších u nás se skromně ukrývá za barokním průčelím a dopřává pozornosti turistů svému slavnému sousedu – katedrále sv. Víta. Chceme-li ocenit tuto výjimečnou románskou památku, musíme kostel obejít (možné je to jenom zčásti, kolem renesančního jižního portálu, který však stojí za to) a pak vejít dovnitř.

Trojlodní baziliku založil Vratislav I. nejspíš roku 920 jako druhý kostel v Praze a byl v bazilice později i pohřben. Vysvěcena však byla až roku 925 v souvislosti s přenesením ostatků svaté Ludmily z Tetína. Prý snad mělo jít původně o kostel biskupa nové pražské diecéze, tato funkce však připadla sousední rotundě sv. Víta. Bazilika měla být nadále kostelem nově založeného kláštera benediktinek, prvního kláštera v Čechách, jehož abatyší se stala Mlada, sestra zakladatele kláštera Boleslava II. Tomuto nejstaršímu dochovanému kostelu v knížecím sídle

Reliéf sv. Jiří v tympanonu renesančního jižního portálu je kopií pozdně gotického originálu.

Na klenbě kněžiště se dochovala část nástěnných maleb z 12. století.

Abatyše Anežka Přemyslovna na reliéfu, který nechala zhotovit roku 1220. V jeho pravém křídle je vyobrazen Přemysl Otakar I.

však patří jen základy dnešní stavby. Klášter i kostel vyhořel v bouřlivé době následnických sporů za obléhání Prahy Konrádem Znojemským roku 1142. Přibližně dnešní podobu dala bazilice radikální přestavba, vlastně spíš novostavba na starých základech, po tomto požáru. To už vládl stavitelskému umění pokročilý románský styl formovaný podle vzorů západních kulturních center.

Za Anežky Přemyslovny byla přistavěna kaple sv. Ludmily jižně vedle kněžiště. Ve 14. století proběhly gotické úpravy baziliky a přestavba kláštera. Už ve století následujícím však přišlo zpustošení husity. I poté, za Zikmunda Lucemburského, byl klášter po dalším požáru obnoven. Na začátku 16. století byl zbudován renesanční „dvojitý" jižní portál, který tak patří k prvním projevům renesančního slohu u nás. Reliéf sv. Jiří v tympanonu je ovšem kopií pozdně gotického originálu.

Roku 1541 bazilika vyhořela potřetí. Při opravách byly nově vyzděny klenby a vrcholy věží uzavírajících úzké boční lodi. Štíhlejší – severní – se říká Eva, mohutnější – jižní – Adam. Výraznou změnu přineslo baroko. Koncem 17. století byla hlavnímu západnímu průčelí představena nová barokní fasáda, pravděpodobně dílo Francesca Carattiho, a v roce 1722 přistavěna kaple sv. Jana Nepomuckého (František Maxmilián Kaňka). Také interiér byl částečně barokizován. Obnovou podle nových zásad památkové péče byl v letech 1888–1918 pověřen významný puristický architekt Ludvík Lábler, který nechal odstranit většinu pozdějších prvků a obnovit raně středověký vzhled s výjimkou barokního průčelí, které zachoval. Díky tomu má dnes interiér románský charakter evokující dobu po požáru Pražského hradu v roce 1142.

V interiéru na klenbě kněžiště a v apsidě se dochovala část nástěnných maleb z 12. století s náměty Nebeského Jeruzaléma, postavy Ježíše Krista, Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. V bazilice jsou pohřbena přemyslovská knížata 10. a 11. století. Pravděpodobně jde o Jaromíra a Boleslava II. nebo Oldřicha. Tumba zakladatele kostela knížete Vratislava I. má gotický nástavec z 15. století. Tumba sv. Ludmily v kapli, která je jí zasvěcena, pochází ze třetí čtvrtiny 14. století. Socha ležící světice a dalších postav stojících v arkádových polích je hodnotným dílem parléřovské huti. Bazilika tak reprezentuje nejstarší období Pražského hradu, což důstojně dotvářejí cenné umělecké doplňky z mladších slohových období, instalované muzejním způsobem. Návštěva toho památného kostela by tak měla být součástí základního vzdělání každého, kdo se zajímá o českou historii.

Stará Boleslav

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta

3-4

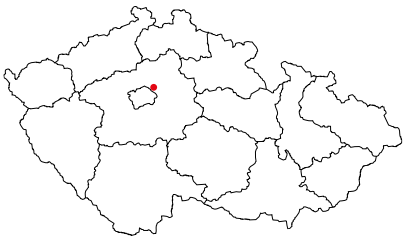

Stará Boleslav

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta stojí v těsném sousedství.

Stará Boleslav, dnes část dvojměstí s Brandýsem nad Labem, patří k nejpamátnějším místům našich dějin. Vděčí za to ovšem krvavé události, vraždě knížete a pozdějšího národního světce Václava. Dávná

Interiér kostela sv. Václava je dnes barokní, románská je pouze krypta.

svatováclavská tradice učinila toto jinak nevýznamné městečko prvním a snad nejslavnějším poutním místem ve středověkých Čechách.

Přemyslovské hradiště bylo na soutoku řek Labe a Jizery založeno na počátku 10. století jako jeden ze strážních hradů původního území Přemyslovců při vstupu ze staré zemské stezky, později zvané Žitavská. Už v 10. století tu stál kostel sv. Kosmy a Damiána. Právě u jeho dveří byl r. 935 kníže Václav zavražděn družiníky svého bratra Boleslava. Tak to aspoň líčí svatováclavské legendy. Nejstarší kostel, pamětník této události, se ovšem nedochoval, musel postoupit místo svému nástupci, podobně jako kníže Václav, který v něm kdysi nestačil najít úkryt.

V místech jádra raně středověkého hradiště a původního kostela založil kníže Břetislav I. kolem roku 1042 románskou baziliku sv. Václava a první kolegiální kapitulu v Českých zemích. Uložil mu to papež Benedikt IX. jako pokání za válečnou výpravu do Polska. Součástí baziliky byla i krypta sv. Kosmy a Damiána, upomínající na bývalý kostel. V polovině 12. století byla pětilodní krypta rozšířena. Z gotické úpra-

vy za vlády Karla IV. se zachoval jižní portál. Za husitských válek byl kostel poškozen a důkladně opraven až renesanční přestavbou koncem 16. století, kdy byly boční lodě nově zaklenuty. O půl století později, za třicetileté války, však Švédové zbourali severní věž a nakonec kostel vypálili, takže ani jeho renesanční podoba nebyla konečná. Barokní přestavba z konce 17. století nově zaklenula i hlavní loď a zbývající věž opatřila cibulovou bání. V následujícím století ukončila stavební vývoj kostela vestavba dvojramenného schodiště mezi lodí a presbytářem. Románský charakter si po všech těchto přestavbách uchovala jen krypta. Je zaklenuta křížovou klenbou nesenou sloupy s jednoduchými krychlovými hlavicemi.

Pětilodní krypta sv. Kosmy a Damiána připomíná svým zasvěcením původní kostel ze svatováclavských legend.

Bazilika ovšem není jediným svatostánkem v areálu někdejšího přemyslovského hradu. Koncem 11. století zde vznikly další dva kostely. Jeden z nich byl archeologicky doložen na dnešním Václavském náměstí, kde je jeho půdorys vyznačen v dlažbě. Druhý je dodnes stojící kostelík sv. Klimenta, jehož dochovaná podoba pochází z 12. století, založen však byl ještě o století dříve. Románský jednolodní kostel s apsidou byl zřejmě součástí areálu zaniklého knížecího paláce, jak napovídá blízkost obou staveb a uvnitř stopy po tribuně, jež bývala můstkem spojená s palácem. Také tento kostel byl nejprve v husitských dobách a poté během třicetileté války poničen, takže loď musela být roku 1857 nově zaklenuta křížovou klenbou. Výjimečně cenné jsou dochované části nástěnných maleb z doby po polovině 12. století s tématem legendy sv. Klimenta a pozoruhodnými alegorickými medailony.